

HATAY VE YÖRESİNDEKİ DİNSEL ÇEŞİTLİLİK VE HOŞGÖRÜ ORTAMININ FELSEFİ BİR TAHLİLİ

Ruhattin YAZOĞLU*
Tuncay İMAMOĞLU**

ÖZET

Dinî çeşitlilik ve hoşgörü, din felsefesinin ele aldığı en önemli konulardan birisidir. Bu anlamda Hatay ve yöresindeki dinsel ve kültürel çeşitlilik ve hoşgörü ortamı, konumuz açısından önem arz etmektedir. Avrupa Birliği sürecindeki çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda, Hatay ve yöresindeki ortam bu sürece güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bunun en somut örneği, farklı din mensupları tarafından oluşturulan Medeniyetler Korosudur.

Anahtar Kelimeler: *Hatay, dinî çeşitlilik, Hıristiyanlık, Yahudilik, İslâmiyet, Medeniyetler Korosu, çokkültürlülük, hoşgörü*

ABSTRACT

A Philosophical Analysis of Religious Diversity and Tolerance in Hatay and Its Environment

Religious diversity is one of the most important issues in the philosophy of religion. According to this viewpoint, the situation of religious and cultural diversities and tolerance in Hatay and its environment is important for our issue. When the Works, that are made in the process of European Union, are considered, the situation of Hatay and its environment is one of the important examples. The most concrete of this example is the Chorus of Civilizations constituted by different religious members.

Key Words: *Hatay, Religious diversity, Christianity, Judaism, Islâm, The Chorus of Civilizations, Multiculturalism, tolerance*

---

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Felsefesi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
(e-posta: ryazoglu@atauni.edu.tr)

** Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Felsefesi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
(e-posta: timam@atauni.edu.tr)

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin Anavatana kavuşturduğu son toprak parçası olan Hatay'ın tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Yapılan arkeolojik kazılar sonucunda elde edilen bulgular Hatay'ın çeşitli yerleşim yerlerinde yaşamın 100.000 yıl öncesine kadar uzandığı tespit edilmiştir. 5828 Km² bir alanda kurulmuş olan Hatay'ın 12 ilçesi, 76 belediyesi, 13 bucağı ve 337 köyü bulunmaktadır. 2007 yılında yapılan adrese dayalı nüfus sayımında nüfus: 1.386.224 kişi olarak tespit edilmiştir. Hatay'da Tunç çağından başlayarak, Akat beyliği, Yamhad krallığı, Hititler, Mısırlılar, Uraltular, Asurlar, Persler, Emeviler, Abbasiler, Bizanslılar, Haçlılar, Memluklar, Osmanlılar, Fransızlar hüküm sürmüştür. Daha sonra da Müstakil Hatay devleti olarak varlığını sürdüren Hatay, 1939 yılında kurultayda alınan bir kararla Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırlarına dâhil edilmiştir.¹

Zengin coğrafyasıyla değişik uygarlıklardan beslenen Hatay, kültür birikimiyle dünyanın en eski yerleşim bölgelerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatay, Roma ve İskenderiye'den sonra dünyanın en önemli üçüncü kenti kabul edilmektedir. Hatay'ı Hatay yapan, onu biçimlendiren, kendine özgü kültürü ve zengin tarihidir. Tarihte birçok medeniyete ev sahipliği yapan Hatay'da bu medeniyetlerin izlerini günümüzde görmek mümkündür.

Ünlü tarihçi Ammianus Marcellinus "dünyada hiçbir kent ne topraklarının bereketi ne de ticaretteki enginliği bakımından bu kenti geçer" şeklindeki sözleriyle Hatay'ın verimli bir kent olduğuna dikkat çekmiş ve buranın Antikçağ'da "doğunun kraliçesi" olarak adlandırıldığını ifade etmiştir.² Hatay'ın ticarî ve ekonomik zenginliğine dikkat çekmek için söylenmiş bu sözler, buranın kültürel ve dinsel zenginliği için de geçerlidir. Çok kültürlülüğün yaşandığı illerimizin başında gelen Hatay, farklı dil, din ve inancın bir arada bulunduğu en önemli kentlerimizden birisidir.

Şunu öncelikle belirtmemiz gerekir ki, çok kültürlülüğün doğal bir sonucu olan ve farklı anlayışların bir arada olabilmesine olanak sağlayan çoğulculuk, Charles Taylor'da bilinen anlamı dışında değer kazanmaktadır. Felsefe, psikoloji ve politika konularında çok sayıda makalenin yazarı Taylor'a göre çoğulculuk anlayışı, farklı yaşam pratikleri içinde oluşan kültürel farklılıkların tanınması ve eşit ölçüde

¹ Mehmet Tekin, *Hatay'ın Tarihçesi ve Eski Antakya Kütüphaneleri*, Özirem Basımevi, Hatay, 2001, s.5 vd.; Zafer Sarı, *Hatay'da Tarihî ve Turistik Yerler*, Hatay Express Gazetecilik Matbaacılık, Antakya, 2009, s.10 vd.; Mehmet Tekin, *Habib Neccar ve Antakya*, Color Ofset Ltd. Şti, Antakya, 2006, s.12 vd.

² İsmail Güzelmansur, "Efsanelerle Antakya", *II. Antakya Edebiyat Günleri*, haz.: Mehmet Karasu, Edebiyatçılar Derneği, Öztepe Matbaacılık, Ankara, 2005, s.205.

saygıdeğer kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Farklı olana “müsamaha” etmeyi, farklı olana “katlanmayı” ifade eden, bu anlamda kültürel mensubiyet farklılıkları arasında eşitliğe değil, bir kültürün üstünlüğüne dayalı hiyerarşik yaklaşımı bünyesinde taşıyan yaklaşıma karşı Taylor, kültürel kimliklerin eş değer saygı esasına göre değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Kısaca Taylor için çoğulculuk, kültürel kimliklerin tanınması olmaktadır.³ Tanınmamak ya da yanlış tanınmak, bir kimseyi yanlış, çarpıtılmış ve aşağı konuma itilmiş bir varoluş tarzı içine hapsetmek suretiyle zarar verecek bir baskı biçimi olabilir. Taylor’a göre, çevredeki insanlar veya toplum, onlara kendileriyle ilgili, hapsedilen, aşağılanan ya da sevilmeyen bir imaj yansıtıyorsa bir insan ya da bir grup insan gerçekten zarar görebilir, gerçek bir çarpıtılmaya uğrayabilir.⁴ Kültürel kimliklerin tanınması ve eş değer saygı esasına göre değerlendirilmesi anlamında şüphesiz Hatay büyük bir önem arz etmektedir.

Hatay ve Yöresindeki Dinsel ve Kültürel Çeşitlilik

Din fenomenine bakıldığında ilk dikkat çeken şeylerin başında dinlerin çeşitliliği veya farklılığı gelmektedir. Bu çeşitlilik tek Tanrı inancına dayanan monoteist dinlerden, çok tanrılı inanca sahip politeist dinlere, nihai gerçekliğin kişisel niteliklere sahip bir varlık olduğunu ileri süren teistik dinlerden böyle bir gerçekliğin kişisel olmayan bir varlık olduğunu düşünen teistik-olmayan dinlere, gelişmiş bir inanç ve ibadet sistemine sahip büyük dinlerden basit inanç ve ritüellere dayanan çeşitli yerel dinlere kendisini değişik birçok alanda göstermektedir.⁵ Globalleşen dünya bu farklı din ve inançları zorunlu olarak birbirleriyle ilişki içerisine sokmuştur. Böyle olunca da bu din ve inanç müntesiplerinin hoşgörü ve barış içinde yaşamalarının nasıl mümkün olacağı sorunu ortaya çıkmış ve bu sorunun çözümüyle ilgili olarak da çeşitli düşünceler ileri sürülmüştür. Bu ileri sürülen düşünceleri, konumuzun sınırlarını aşacağından dolayı burada etraflıca tartışmayı gerekli bulmuyoruz. Yalnız Charles Taylor’un çok önemli olduğuna inandığımız bir tespitini

³ Levent Köker, “Charles Taylor: Kimlik/Farklılık Sorununa Sahici Demokratik Çözüm Arayışı”, *Çokkültürcülük*, Charles Taylor ve diğerleri, haz.: Amy Gutmann, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996, s. 12; Celal İnal, “Küreselleşme ve Çokkültürlülük”, *II. Antakya Edebiyat Günleri*, haz.: Mehmet Karasu, Öztepe Matbaacılık, Ankara, 2005, s.233-234.

⁴ Charles Taylor, “Tanınma Politikası”, çev. Yurdanur Salman, *Çokkültürcülük*, Charles Taylor ve diğerleri, haz.: Amy Gutmann, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996, s.42.

⁵ M. Sait Reçber, “Dini Çeşitlilik”, *Din ve Ahlâk Felsefesi*, ed. Recep Kılıç, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, Ankara, 2006, s.149.

burada zikretmenin gerekli olduğu kanaatindeyiz. Charles Taylor, Modern Çağ öncesinde insanların, kimlik ve tanınmasından söz edilmediğini, farklılıklar üzerinde durulmadığını ifade etmektedir. Taylor'a göre, bunun nedeni o insanların kimliklerinin ya da farklılıklarının olmaması ya da tanınmaya gereksinim duymamaları değil, bunların konu edilmelerini gerektirmeyecek kadar sorunsuz olduklarının düşünülmesidir.⁶ Bugünkü dünyada ise bu farklılıkların bir arada bulunmasıyla ilgili olarak ortaya çıkan sorunlar ele alınmaktadır. Yani bu sorun Modern dünyanın bir sorunudur. Ancak kanaatimizce Hatay, Modern dünyada bu farklılıkların hiç de sorun olmadan bir arada yaşadıkları bir konum arz etmektedir. Hatay'da yüzyıllardır farklı din ve inanç müntesipleri sorunsuz bir şekilde varlıklarını sürdürmektedirler. Tarihî boyunca çeşitli inançlara sahip pek çok millete ev sahipliği yapmış olan Hatay'da, çok sayıda şair, bilim adamı ve sanatçı yetişmiş; zaman içinde zengin bir kültür birikimi meydana gelmiştir. Hatay, bu özelliğini bugün de korumakta; İslâm, Hıristiyan ve Musevî inançları iç içe yaşamakta; cami, kilise ve havra yan yana varlıklarını ve fonksiyonlarını sürdürmektedir. Toplumun sahip olduğu ve geçmişten bu yana getirdiği ortak kültür nedeniyle inanç farklılıkları hiçbir zaman problem olmamış; kültürel yapının zenginliği olarak kabul edilmiştir. Hatay'da üç din; Hıristiyanlık, İslâmiyet ve Yahudilik 'Çan, Ezan, Hazzan' sözcükleriyle buluşmuştur. Örneğin Hatay'ın Kurtuluş caddesinde Sarımiye Camisinin duvarı ile Katolik Kilisesinin duvarı birbirlerine dayalı olarak durmakta ve bu iki kutsal mekânın tam karşısında ise bir Havra bulunmaktadır. Sarımiye camisine günde beş vakit namaza giden cemaat buradaki kiliseden ve bu kilise cemaatinden rahatsızlık duymadığı gibi, kilise cemaatinin de Müslümanlardan herhangi bir şikâyeti yoktur. Aynı şekilde caminin karşısında bulunan Havra'dan da kimse rahatsız olmamaktadır. Nitekim Katolik Kilisesi Papazı Domenico Bertogli'ye bu durumu ve dinler arası hoşgörüle ilgili düşüncelerini sorduğumuzda, bize Hatay'ın çok güzel bir şehir olduğunu ve buradaki insanların birbirlerine karşı sevgi ve saygı içerisinde olduklarını belirtiyor ve insan ilişkilerinde en temel şeyin sevgi ve hoşgörü olduğunu söylüyor. Domenico Bertogli, burada sayılarının az olmakla birlikte Müslümanlardan kendilerine yönelik hiçbir olumsuz tavır görmediklerini ifade ediyor ve şunları ekliyor: "Ben her zaman şunu söylüyorum; hepimiz insanız. Hıristiyan ya da Müslüman olmadan önce hepimiz insanız. Biz Müslüman ve Hıristiyan olarak inanıyoruz ki Allah tektir. Birlikte yürümek için bu güzel bir temeldir ve birlik beraberlik için bence yeterlidir". "Biz burada

---

⁶ Charles Taylor, *Modernliğin Sıkıntıları*, çev. Uğur Canbilen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995, s.45.

kendimizi çok rahat bir şekilde anlatabiliyoruz. Hatay Hıristiyanlar için çok önemli bir yer. Kilise Hatay'da doğdu. Hatay'ın her yerinde ibadet edilebiliyor. Örneğin bu sabah İtalya'dan ve Kore'den gelip burada ayinlerini yapıp gidenler oldu. Kitab-ı Mukaddes'te de belirtildiği gibi⁷ Hıristiyanlık adı ilk defa Hatay'da verilmiştir”.

Hatay'da Hıristiyanlığın Katolik kanadının yanında diğer iki mezhebinin de kutsal mekânı vardır. Saray caddesi üzerinde Protestan Kilisesi, Hürriyet caddesi ve Zenginler mahallesinde ise Ortodoks kilisesi bulunmaktadır. Protestan Kilisesinin Hatay'da cemaati bulunmamakla birlikte buranın sorumlusu olan bir rahip vardır. Ortodoks kilisesinin ise Kudüs'ten sonra en eski ve Doğu Ortodoks kiliselerinin en güzeli olduğu söylenmektedir. Hatay'da yaklaşık 1200 ile 1300 arasında bir Hıristiyan nüfusunun olduğu, bunların çoğunluğunu Ortodoks mezhebinin oluşturduğu, hatta Katolik cemaatin fazla olmaması nedeniyle Katolik Kilisesindeki ayinlere Ortodoks cemaatten katılanların olduğu belirtilmektedir.

Hatay'daki Yahudilerin durumuyla ilgili olarak da Şaul Cenudioğlu'ndan bilgi alıyoruz. Sinagog sorumlusu Şaul Cenudioğlu, Hatay'da daha önceleri çok sayıda Yahudi olduğunu, ancak bunların ekonomik nedenlerden dolayı İstanbul ve İsrail'e göç ettiğini ve bugün için Yahudilerin sayısının ise takriben 40-50 civarında bulunduğunu ifade etmektedir. Buradaki göçün herhangi bir hoşgörüsüzlükten kaynaklanmadığını özellikle vurgulayan Cenudioğlu, dinsel farklılık ve hoşgörünün günümüz dünyasındaki önemine işaret etmektedir.

Ortodoks Kilisesi rahiplerinden Jan Dellüller, Hatay'daki bu dinsel ve kültürel farklılıkla ilgili olarak “Türkiye Avrupa Birliğine girmeden Hatay'da Avrupa kriterleri uygulanmaktadır. Burada Müslümanlar Hıristiyanlığı ve Yahudiliği, Hıristiyanlar da Müslümanlığı ve Yahudiliği bilirler. Bizler burada özel günlerimizi Müslümanlarla birlikte kutlarız. Sonuçta hepimizin ortak bir Tanrısı var. Ona giden yollar farklı olabilir. Hatay bir çiçek bahçesidir. Burada farklı çiçekler bir arada. Bu çiçeklerin farklılığı insana hoş bir duygu vermektedir. Ben bir makine mühendisiyim. Çalıştığım kurumda Ramazan ve Kurban bayramı kutlamaları olduğunda bu kutlamalara eşimle birlikte katılırım hatta farklı dinden insanlar birbirlerinin düğün vb. törenlerine de iştirak etmektedirler” diyerek, Hatay'ın dinsel ve kültürel farklılığının herhangi bir probleme neden olmadığına dikkat çekmektedir. Ortodoks Kilisesinin diğer bir rahibi olan Dimitri Doğum da, bu şehirde hiç kimsenin diğerinin dinini sorgulamadığını belirtmektedir. Kendisinin bir esnaf çocuğu olduğunu ve 35 yıldır kuyumculukla

---

⁷ Resullerin İşleri: 11/ 22-26.

meşgul olduğunu ve kuyumcu çarşısında Yahudi, Hıristiyan ve Müslüman esnafın bir arada sorunsuz bir şekilde ticarî hayatlarını sürdürdüklerini ifade eden Dimitri Doğum, Müslümanların cenaze namazlarına katıldıklarını ve burada kendi inançlarına göre ölen kişiye dua ettiklerini belirterek, Hatay'da farklı din mensuplarının oluşturdukları Medeniyetler Korosu'nun varlığının bu hoşgörüyü en güzel şekilde ortaya koyduğunu söylemektedir. Dimitri Doğum kendisiyle beraber eşinin de bu koroda bulunduğunu belirtmektedir.

Dimitri Doğum'un kardeşi Cosma Doğum da kuyumculukla uğraşmaktadır. Onunla kuyumcu dükkânında yaptığımız görüşmede kendisinin iş ortağının bir Müslüman olduğunu öğreniyoruz. Cosma Doğum, iş yerinde çalışan Müslümanların var olduğunu ifade ederek, din, dil ve ırk ayrımının önemli olmadığına dikkat çekmekte, esnaf ilişkilerinde din farklılığının hiçbir zaman öne çıkmadığını söylemekte ve kendi kardeşi Dimitri Doğum'un da içinde bulunduğu Medeniyetler Korosu'nun bu birlik ve beraberlik konusunda somut bir gösterge olarak ortada bulunduğuna işaret etmektedir.

Farklı dil ve dinden insanların barış içinde yaşadığı Hatay'da Hıristiyan, Musevî, Alevî ve Sünnî Müslümanların katılımıyla kurulan Medeniyetler Korosu Türkiye'nin birlik ve beraberliğinin sergilendiği en güzel örneklerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Amaçlarının barış ve kardeşlik mesajı vermek olduğunu söyleyen koro elemanları, bilmedikleri dillerdeki ilâhileri bile kısa bir çalışmayla öğrendiklerini belirtmektedirler. Hatay'daki Medeniyetler Korosu farklı din ve kültürlerden olan insanların bir mozaik oluşturmasının en güzel örneğini teşkil etmektedir. Onlar Türkiye'deki hoşgörü ve barışı bütün dünyaya kurdukları koroyla anlattıklarını dillendirmektedirler.

İlk defa 2007 yılında Turizm Haftası nedeniyle bir araya gelen Medeniyetler Korosu 2008 yılında dernekleşme kararı alarak barış adına birbirlerinin inançlarına ait ilâhileri ve halk şarkılarını seslendirmeye başlamışlardır. Medeniyetler Korosu 11'i müzisyen, toplam 75 kişiden oluşmaktadır. Medeniyetler Korosu haftada bir gün perşembe geceleri Milenyum Kültür Merkezi'nde 2 saat çalışma yapmaktadır. Koroda öğretmenden imama, rahip ve rahibeden esnafa birçok kimse bulunmaktadır. Koroda bulunan esnaflar, konser verileceği zaman işlerini bir kenara bırakarak dünyanın birçok ülkesine ve Türkiye'nin çeşitli illerine gittiklerini belirtmektedirler. Örneğin kendisiyle konuştuğumuz Musevî cemaatine mensup manifaturacı İbrahim Cemal, kendisinin ve kardeşinin de bu koroda bulunduğunu, bugüne kadar başta Türkiye'nin

çeşitli illeri olmak üzere, Amerika Birleşik Devletleri de dâhil çeşitli konserlere katıldığını ve bu katılımdan dolayı ortaya çıkacak maddî kaybı hiçbir zaman düşünmediğini belirterek, bunun barış ve Türkiye'nin hoşgörü imajını dünyaya duyurmak için gerekli olduğunu söylemektedir.

Aynı şekilde Hatay'ın Armutlu Mahallesi'nin 25 yıllık cami imamı Ahmet Gürbüz, camide cemaatine sevgi ve barışı anlattığını, korodaki görevinin de bundan farklı olmadığını vurgulamaktadır. Hıristiyan ve Yahudi cemaatiyle yaptığımız tüm söyleşilerde bize rehberlik eden Ahmet Gürbüz, görüştüğümüz Yahudi ve Hıristiyan din görevlileri tarafından sevgi ile karşılanmaktadır. Medeniyetler Korosunun diğer tüm üyeleri tarafından çokça ilgi gördüğünü gözlemlediğimiz Gürbüz, bu Koronun başta Türkiye olmak üzere tüm dünyaya önemli ve etkili mesajlar verdiğini özellikle belirtmektedir. Koronun davetlerine katıldığı zamanlarda müftülüğün, kendisinin görevli olduğu bu camiye başka bir imamı geçici olarak atadığını söyleyen Ahmet Gürbüz, en samimi arkadaşları arasında Hıristiyan kökenli kişilerin bulunduğunu vurgulamaktadır. İmam Ahmet Gürbüz, Hatay'da bu denli hoşgörü içinde yaşadıklarını, aslında Türkiye'nin böyle yaşadığını, hiç kimsenin Türkiye'de etnik ayrımcılık yapmaması gerektiğini söylemekte, yıllarca farklı dil ve inançtan insanların kardeşlik içinde varlıklarını sürdürdüklerini ifade etmektedir.

Ermeni cemaatine mensup bir diğer koro üyesi Eda Kısadur da koroyla ilgili olarak şunları söylemektedir: "Bizler Hatay'da çok büyük bir güzelliği yaşamaktayız. Bu koro o güzelliğin bir aynasıdır. İçimizdeki duyguları ifade etmek için kelime yok. Hatay'da yaşıyor olmak büyük bir şans. Burada sadece bizim ibadetlerimiz farklı, geri kalan her şeyimiz aynı. Koro bir renk cümbüşü ve çok beğeniliyor. Ben halen Türkiye'nin tek Ermeni köyü olan Vakıflı köyünde yaşamaktayım. Kilisemiz hemen yanımızda. En güzeli Türkiye'mizde mutlu bir hayat yaşıyor olmamız. Bayramlarda, cenazelerde hep bir aradayız. Hatay'da böyle güzel bir hayatımız var. Biz bunu müzik diliyle tüm dünyaya duyurmak istiyoruz. Bana teklif geldiğinde müzikle alakalı bir insan olmamama rağmen fikir hoşuma gittiği için kendimi koronun içerisinde buldum. Eğer güzel söylüyorsak, bu içimizdeki duyguların güzelliğindedir".

Eda Kısadur'un sözünü ettiği Ermeni köyü olan Vakıflı köyü, Hatay'ın Samandağ ilçesi merkezinin 4 km kuzeydoğusunda Musa Dağı'nın eteklerinde kurulu küçük bir yerleşim birimidir. Halen Türkiye'nin tek Ermeni köyü olma özelliğini sürdüren Vakıflı'da, kış aylarında 45 hanede yaklaşık 150 civarında bir nüfus yaşamakta ve yaz aylarında ise, tatillerini doğup büyüdükleri topraklarda geçirmek

üzere yurt içinden ve dışından gelenlerle birlikte, köy nüfusu 250'ye yaklaşmaktadır. Ermenilerin bu köyde 1200 yıldır yaşamakta olduğu söylenmektedir. Köyün kilise bahçesinde kendisiyle yaptığımız söyleşide Eda Kısadur, köyün etrafının Müslüman köylerle çevrili olmasına rağmen, şu ana kadar Müslümanlardan hiçbir zarar görmediklerini, aksine Müslümanların onların paskalyalarına katıldıklarını, kendilerinin de Müslümanların bayramlarını kutlamaya gittiklerini söylemektedir.

Buraya kadar verdiğimiz bilgiler ışığında sonuç olarak diyebiliriz ki, Hatay farklı din, inanç ve kültürlerin bir arada sorunsuz olarak yaşadığı önemli bir kültür mozaiğidir. Buradaki kültürel ve dinsel hoşgörünün, nüfusları kat kat fazla olan Müslümanların kendi dinlerinden kaynaklanan bir etkinliğinin sonucu olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu kanaate ulaşmamız buradaki diğer din müntesiplerinin bunu desteklemediği anlamına gelmemelidir. Onların da bu zenginliğe katkı sağladıkları bir gerçektir. Hatay'daki bu yapı çağdaş dünyada örnek alınması gereken bir konum arz etmektedir. Kanaatimizce Hatay örneği, küreselleşen dünyada dinî çoğulculuk tezlerini bir anlamda geçersiz kılmaktadır. Dinî çeşitlilik probleminde çözüm yolu olarak dinî çoğulculuğu gerekli kılan küreselleşme ve bu dinî çoğulculuk tezini ileri süren John Hick'in yaklaşımlarında ciddi sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Bilindiği gibi John Hick, çeşitli dinlerin kendilerini serbest bir şekilde ifade etmelerine imkân tanımak anlamındaki sosyal ve kültürel çoğulculuğu değil, bütün dinlerin, özellikle de yaşayan büyük dinlerin hakikat değeri açısından farklı olmadıklarını, her dinin hakikat iddiasını eşit seviyede ve eş zamanlı olarak doğru kabul eden metafizik çoğulculuğu benimsemektedir.⁸ Metafizik çoğulculuk ise, bir bilgi kaynağı olarak vahye yer vermemektedir. Böyle bir yaklaşım ise, dünya nüfusunun büyük bir kısmını oluşturan semitik dinler açısından kabul edilmesi imkânsız bir durum meydana getirmektedir. Yine metafizik çoğulculuk, dini ahlâka indirgemektedir. Hâlbuki din sadece ahlâktan ibaret değil metafizik, hukukî vb. iddiaları bulunan bir kurumdur. O halde dinin sadece ahlâktan ibaret olarak görülmesi, teistik dinler açısından kabul edilecek bir nokta değildir. Metafizik çoğulculuğun diğer bir açmazı ise, ahlâkî olarak iyi olanı metafizik gerçekten kopuk olarak düşünmektir. Ancak böyle bir düşünce de, her şeyden önce felsefi açıdan tutarsız olarak görülmektedir. Çünkü birey ya da toplum hayatında ahlâkî dönüşümü gerçekleştirmek dinlerin öncelikli hedefi olmakla birlikte, bu ahlâkî dönüşümün

⁸ John Hick, "Religious Pluralism", *The Encyclopedia of Religion*, ed. by Mircea Eliade, New York, 1987, XII, 331; Ruhattin Yazoğlu, *Dinî Çoğulculuk Sorunu John Hick Üzerine Bir Araştırma*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.16 vd.

hakikat üzerine temellenmesi gerektiği de gözden uzak tutulmamalıdır. Ayrıca hümanizm gibi seküler dünya görüşlerinin de belirli bir ahlâkî dönüşüme katkı sağlayabileceği bir gerçektir. Ancak hümanizmin mutlak bir hakikat üzerine inşa edilmediği de ortadadır. Oysa dinler belirli bir hakikat üzerine ahlâkî ilkeleri inşa ederler. Metafizik çoğulculuğun diğer bir açmazı ise, farklı dinleri hakikat değeri karşısında eşit olarak doğru görmesidir. Ancak böyle bir yaklaşım da temel mantık ilkeleriyle çelişen bir sonuca neden olmaktadır. Çatışan hakikat iddialarını mitolojik bir bakış tarzıyla çözmeye çalışmak, fazla gerçekçi ve tatmin edici olarak gözükmemektedir.⁹

Görülüyor ki, metafizik çoğulculuk anlayışı, dinî değerlerin ya içini boşaltmakta ya onları yeniden yorumlamakta veyahut onların yerine yeni değerler ikame etmektedir. Böylece din alanında tek düzeliliğe doğru giden yolda ciddi bir mesafe alınmış olmaktadır.¹⁰ Tek düzeleştirici bu yeni din anlayışı, kanaatimizce tüm gayretlere rağmen, farklı din müntesipleri tarafından kabul görecektir gibi değildir. O halde bizce yapılması gereken metafizik çoğulculuğu gündeme getirerek dinlerin içeriklerine yönelik müdahalelerde bulunmak değil, kültürel çoğulculuğu öne çıkararak bunun bir zenginlik olduğunu belirlemek ve bu farklılıklarla birlikte yaşamının hiç de zor olmadığını ortaya koymaktır ki, kanaatimizce Hatay bunun somut bir göstergesidir.

---

⁹ Recep Kılıç, *Dinî Anlamak Üzerine*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2004, s.63-65; dinî çoğulculuk ve eleştirileri için ayrıca bkz. Adnan Aslan, *Dinler ve Hakikat J. Hick ve S. H. Nasr'ın Felsefesinde Dinî Çoğulculuk*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2006.

¹⁰ Kılıç, *Dinî Anlamak Üzerine*, s.62.